

Endeumentament de la monarquia i la fallida de la taula de canvi de Pere des Caus i Andreu d'Olivella el 1381

Gaspar Feliu*

Els mercaders-banquers

La banca, tal com la coneixem actualment, té unes clares arrels medievals, a partir de la confluència de tres tipus diferents de negoci amb el diner –el préstec, el canvi i el gir– que, d'alguna manera, han arribat fins als nostres dies. La funció més antiga, menys organitzada, però bàsica, de la banca és el préstec. Pot anar des del simple emprèstit entre particulars als grans crèdits a empreses o Estats, però la funció és sempre la mateixa: passar diners de mans de qui en té de sobrats a mans de qui en necessita, a canvi d'una major quantitat de diners a recuperar al cap d'un cert temps. Ja sabem també que l'Església no va saber distingir entre la conveniència del préstec i l'abús en la remuneració demanada i va considerar tot préstec com a usurari i, per tant, il·lícit i pecaminós; en això tingué molt a veure Ramon de Penyafort, compilador de les *Decretals* de Gregori IX, on s'imposà aquesta doctrina.¹ La prohibició del préstec va complicar moltíssim la bona marxa de l'economia i va angoixar molta gent, però aquest no és el tema que m'ocupa ara. També sabem com la mateixa Església va fer les trampes oportunes (sobretot el censal) per poder continuar fent préstecs: fins al segle XIX, el conjunt, dispers, de les entitats eclesiàstiques va ser segurament la principal font de crèdit a llarg termini.

La segona activitat que dóna origen a la banca és el canvi. Davant la multiplicitat de monedes, les diferències de talla i llei, o sigui, de contingut en metall noble en les diferents emissions d'una mateixa moneda i el desgast, natural o provocat, de les monedes corrents, van sorgir els canvistes, els especialistes en el coneixement de metalls i monedes, que podien determinar el valor de cada peça i canviar-ne unes per unes altres a conveniència del client, cobrant naturalment una comissió. L'euro ha simplificat molt les coses, però la major part de les oficines bancàries continuen exhibint el cartell "Change, Exchange, Wechsel" i, en els darrers anys, proliferen els establiments dedicats només al canvi de moneda. Però només el canvi no fa banca.

La transformació d'establiments de canvi en bancs es realitza a través del dipòsit: el canvista disposava d'una arca segura on desava les seves monedes i on

* Universitat de Barcelona.

1. Manuel Riu, «Banking and Society in Late Medieval and Early Modern Aragon», dins *The Dawn of Modern Banking*, New Haven, Yale University Press, 1979; traduït i ampliat a Manuel Riu, «La banca i la societat a la Corona d'Aragó a finals de l'edat mitjana i començaments de la moderna», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 11-12 (1990-1991), pàg. 191 de la traducció.

va començar a desar també les dels seus clients. El pas més important en aquest sentit, que sabem que s'havia donat ja a Gènova a mitjan segle XII, fou el costum d'enviar els venedors a cobrar a la taula del canvista, alliberant els mercaders del pes i el perill de tragar la bossa pel mercat. A continuació, es va entrar en els pagaments per escrit, traspasant les quantitats del compte d'un client al d'un altre, fins i tot quan els comptes constaven en llibres de banquers diferents; en aquest cas, l'operació passava pels comptes oberts per cada banquer a la banca dels altres. La culminació de la banca de dipòsits va ser el crèdit bancari, que representà el gran benefici del banquer, ja que deixava diners dels altres en profit propi; com que no era d'esperar que tots els dipositants reclamessin alhora els seus diners, el banquer podia utilitzar una part dels dipòsits per al seu lucre particular, en forma de préstec a tercers o invertint-los en negocis propis. Val a dir que, a l'Edat Mitjana, hi havia un punt no aclarit sobre aquest aspecte: es deia que el client dipositava els diners al banc en comanda o dipòsit i generalment s'interpreta que les dues expressions eren sinònimes.² A parer meu, atès que no hi ha prou investigació sobre el tema, el dipòsit en comanda facultava el banquer a invertir els diners i l'obligava a cedir al dipositant una part dels guanys, mentre que la inversió dels diners en dipòsit simple era en principi un abús comès pels banquers.

La darrera arrel de la banca, la que aquí ens interessa més, s'origina en el gir. Si bé les mercaderies no tenen més remei que viatjar, atès que la seva finalitat és ser consumides o utilitzades en un lloc diferent d'on han estat produïdes, el diner no sempre cal que ho faci: si es poden posar en contacte dues persones que tinguin interès en traslladar diners en direccions oposades, cadascuna pot pagar (o cobrar) en el seu lloc d'origen i en la seva moneda mitjançant un traspass de crèdit, o sigui, intercanviant els crèdits, pagant o cobrant a/o de persones amb les quals no es té contreta cap obligació mercantil. La intermediació és la base del gir: no només perquè el gir més senzill exigeix disposar d'organització en dues places allunyades, sinó perquè el més normal és que les quantitats a traslladar d'una plaça a l'altra no siguin iguals, com no ho són les monedes implicades, i per tant difícilment la compensació es pot resoldre amb una sola operació. El gran instrument de gir, encara que no l'únic, va ser la lletra de canvi, que a les funcions de trasllat i canvi de moneda hi afegia el crèdit. Tampoc no em correspon allargar-me en aquest punt.

La primera gran institució de gir va ser una institució eclesiàstica: l'orde del Temple, gràcies a la seva xarxa de cases a Orient i a Occident, la fortalesa dels seus castells i cases fortes i el seu paper com a agents fiscals de la Santa Seu. Vora d'ella, el gir era practicat pels grans mercaders, amb contactes amb moltes ciutats diferents, que l'utilitzaven primer per als negocis propis, però que també podien acceptar acomplir aquesta funció per altres mercaders: d'aquesta manera, van sorgir els mercaders-banquers, quan aquesta activitat es va transformar d'un favor en una part del negoci mercantil.

2. D'acord amb una norma del Digest, «nihil aliud est commendare quam deponere»; vid. Arcadi GARCÍA I SANZ i Gaspar FELIU I MONTFORT, «Estudi introductor», dins André E. SAYOUS, *Els mètodes comercials a la Barcelona medieval*, Barcelona, Base, 1975 (col·lecció "Santiago Sobrequés i Vidal d'història de Catalunya", 1), pàg. 23.

Al'Edat Mitjana, els mercaders-banquers més importants i coneguts eren els italians i, d'entre ells, per damunt de tots els florentins, amb noms com els Peruzzi, els Bardi, els Medici o Francesco Datini de Prato, aquests dos darrers ben actius a Barcelona.³

Mercaders-banquers catalans

Els que ens interessen, però, són els mercaders-banquers medievals, catalans o de la Corona d'Aragó. He de començar dient que aquesta és una investigació pendent i que jo no puc fer res més per ara que recollir algunes notícies esparses i potser parlar més del que no sabem que del que sabem. D'entrada, gairebé podem dir que tots els banquers coneguts eren també homes de negocis, o sigui, mercaders i banquers. Però això no és dir molt, perquè tampoc no coneixem gaires banquers.

No cal ara confegir la nòmina, que es pot trobar en el treball de Riu i que es pot completar amb els canvistes i els comerciants citats en els treballs de Carrère, Del Treppo, Bensch i Passola⁴ i els que apareixen en els documents publicats per Sayous⁵ i per Madurell i García Sanz.⁶ Destacaré només algunes frases i fets que posen de relleu la doble dedicació a la banca i al comerç, com la declaració de Joan de Banyeres, que prometia al seu oncle i comandatari Ramon de Banyeres «lucrari et percaciare in meo officio tabule et in omnibus mercaturis in quibus possim lucrari»,⁷ o la declaració de Pere de Tripol, el qual confessava a Jaume Ferran que els diners que havia rebut en comanda d'aquest eren «de societate tue tabule».⁸

La millor evidència de la consideració com a normal de la doble funció de banquer i mercader prové de Mallorca: en la inspecció ordenada el 1330 sobre les taules de Francesc Renovart, Pere de Castelló i Jaume de Condomines, els interventors havien d'examinar els llibres, les monedes i les mercaderies. I, del mateix dia del nomenament dels interventors suara citats, una altra ordre autoritzava els canvistes assegurats a comprar i vendre diners i mercaderies.⁹ Els no assegurats s'havien de limitar al canvi manual de monedes.

No hi ha dubte, per tant, que els banquers catalans intervenien activament en operacions comercials; podem parlar, però, de mercaders-banquers? Sense una investigació més acurada sobre el tema és difícil afirmar-ho. La meua postura en aquest moment és que sí i no. Sí, si tenim en compte, per exemple, el que diu Del

3. RIU, «La banca i la societat...», pàg. 192-193.

4. Claude CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462, un centre econòmic en època de crisi*, Barcelona, Curial, vol. I, 1977, i vol. II, 1978 (Documents de Cultura, núm. 11 i 12); Mario DEL TREPPO, *Els mercaders catalans i l'expansió de la Corona catalano-aragonesa*, Barcelona, Curial, 1976 (Documents de Cultura, 10); Stephen P. BENSCH, «La primera crisi bancària de Barcelona», *Anuario de Estudios Medievales*, 19 (1989), pàg. 311-327; Josep M. PASSOLA, «Pere Ferrer de Vic, banquer del segle XIII, en els orígens de la comptabilitat per partida doble», *Ausa*, XVII, 136 (1996), pàg. 5-10.

5. SAYOUS, *Els mètodes comercials...*

6. José Mª MADURELL MARIMÓN i Arcadio GARCÍA SANZ, *Comandas comerciales barcelonesas de la Baja Edad Media*, Barcelona, Colegio Notarial de Barcelona i CSIC, 1973 (*Anuario de Estudios Medievales/Anejos*, 4).

7. SAYOUS, *Els mètodes comercials...*, doc. 4, pàg. 146.

8. MADURELL i GARCÍA SANZ, *Comandas comerciales barcelonesas...*, doc. 25 (7-VI-1268).

9. RIU, «La banca i la societat...», pàg. 205-206.

Treppo sobre el paper de les lletres de canvi en el comerç amb Llevant, moltes de les quals eren contractes de canvi marítim, o sigui, instruments a la vegada de gir, de crèdit i d'assegurança,¹⁰ pels quals el crèdit obtingut a Barcelona s'havia de tornar en el lloc de destí, però només si la nau arribava a bon port. Per tant, no hi ha dubte que hi havia una operació de crèdit que, segons Del Treppo, sovint era duta a terme per mercaders.¹¹ En aquest sentit, doncs, hi havia mercaders que comerciaven indiferentment amb mercaderies o amb diners. Però es tractava d'operacions concretes i esparses: fins i tot mercaders de la importància de Joan de Torralba, els Junyent i Llobera o Joan Tàrrega, estudiats respectivament per Del Treppo, Núria Coll i Rafael Conde, no sembla que utilitzessin les lletres de canvi per a res més que per saldar els propis negocis.¹²

Res a veure, per tant, amb la frenètica activitat dels mercaders-banquers italians, amb sucursals o corresponsals a totes les places i amb presència a totes les fires, pels quals la intermediació en els canvis sí que era una forma de negoci i una veritable font d'ingressos. No cal acudir als Medici¹³ o als Datini.¹⁴ n'hi ha prou de veure la pàgina que Del Treppo dedica a una companyia molt menys coneguda, la de Tacchini i Mannelli.¹⁵ D'aquí ve el dubte de si vertaderament podem parlar de mercaders banquers catalans a l'època medieval. Però, repeteixo, es tracta d'un tema a investigar.

De fet, els banquers catalans més ben coneguts semblen tenir una altra tirada: la intervenció en les finances públiques com a recaptadors, prestadors o intermediaris en operacions financeres, tant de la monarquia com dels municipis o dels senyors.

I amb això entrem a la segona part del tema, la que fa referència a l'endeutament de la monarquia.

L'endeutament de la monarquia: per què no els censals?

En els darrers anys, Manuel Sánchez i el seu equip han estudiat en profunditat el naixement de la fiscalitat d'Estat, provocada per la impotència de la monarquia a l'hora de fer front a les seves despeses amb els recursos tradicionals, i han estudiat també l'altra cara de la moneda, l'endeutament municipal, gairebé sempre iniciat i en gran part degut a les noves exigències de la monarquia.¹⁶

10. El contracte de canvi marítim, anomenat més tard també "préstec a la grossa", comportava un lliurament de diners en el lloc d'origen, que només s'havia de tornar en el lloc de destí si la nau arribava a bon port. Per tant, el lliurador de la lletra (que era també el pagador al lloc de destí) rebia alhora uns diners i obtenia una assegurança sobre el préstec.

11. DEL TREPPO, *Els mercaders catalans...*, pàg. 76.

12. DEL TREPPO, *Els mercaders catalans...*; NÚRIA COLL JULIÀ, «Una companyia barcelonesa para el comercio de paños (1400-1484)», *Anuario de Estudios Medievales*, 5 (1968); RAFAEL CONDE Y DELGADO DE MOLINA, «Joan Tàrrega: comerciante y hombre de negocios barcelonés del siglo XV», *Miscellania Barcinonensia*, XII, 47 (1997), pàg. 55-95.

13. RAYMOND DE ROOVER, *The Rise and decline of the Medici Bank, 1397-1494*, Cambridge (Mass.), 1968.

14. Sobre els Datini i la seva relació amb Catalunya, es pot veure CORAL CUADRADA, *La Mediterrània, cruïlla de mercaders (segles XIII-XV)*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2001, pàg. 87-89.

15. DEL TREPPO, *Els mercaders catalans...*, pàg. 242.

16. No s'ha d'oblidar, en aquest aspecte, el treball pioner d'Yvan ROUSTIT, «La consolidation de la dette publique à Barcelone au milieu du XIVe siècle», *Estudios de Historia Moderna*, IV (1954), pàg. 13-156.

No es tracta ara de resumir aquest procés, sinó simplement d'assenyalar que les ciutats i en el seu moment la Diputació del General, davant la impossibilitat de reunir les quantitats demanades o de fer-ho en l'espai de temps concedit, a partir de 1340 van recórrer normalment a la venda de censals i violaris, que podien lluir –o sigui, amortitzar– un cop haguessin recaptat la suma equivalent al capital del censal i els seus interessos (les pensions pagades); bé que aviat els censals van tendir a perpetuar-se i a convertir-se, a la llarga, en un llast insuportable, sobretot per a les hisendes municipals.¹⁷ Per què no va fer el mateix la casa reial, en lloc de deixar-se embolicar en una bola de neu de deute acumulat a interès compost? De fet, ho feia indirectament, a través dels seus banquers, com ho veurem en parlar de la taula de Des Caus i D'Olivella, però amb un cost acrescut. Tot i que he anat llegint més o menys les publicacions sobre la fiscalitat d'Estat, no recordo ara que aquest punt hagi estat tractat. A pesar de la migradesa del patrimoni reial, semblaria que en determinats moments el carregament de pensions sobre les rendes reials hauria estat menys oneros per a la Corona que l'endeutament amb els banquers o la venda directa de patrimoni. Però no recordo que el tema ni tan sols es plantegés; com a molt, el rei demanava als pobles dels quals havia venut la jurisdicció que es carreguessin censals per a recomprar-la o, a la inversa, per a oferir un donatiu 'graciós' al rei a fi i efecte d'evitar-ne la venda. Els pobres pobles del marquesat de Camarasa en sabien prou, d'això.

Tornant al tema, per què els censals semblaven vedats al rei? No puc fer res més que posar la qüestió sobre la taula per a la seva discussió. No era perquè el rei no es pogués rebaixar a vendre, perquè bé que venia el seu patrimoni, ni tampoc per l'escassa disponibilitat per part del rei d'ingressos o patrimoni lliures sobre els quals carregar els censals. La no utilització del censal només es pot atribuir al concepte majestàtic de la monarquia, que no podia permetre que les seves dificultats financeres fossin conegudes (evidentment el que sabem ara dels tractes amb els banquers no ho sabien pas la gent de l'època); al temor que, si el monarca s'endeutava directament a llarg termini, les institucions fossin menys

17. La bibliografia sobre el tema és molt extensa: Max TURULL, «La Hacienda municipal y la tributación directa en Cataluña durante la Edad Media. Planteamiento general», *Revista de Hacienda Autonómica y Local*, XXII/64 (1992), pàg. 9-80; Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII-XIV)*, Vic, 1995, 147 pàg.; Max TURULL RUBINAT, «Fiscalitat a l'època medieval», dins *III Congrés Internacional d'Història local de Catalunya. Funcionament de les finances locals al llarg de la història*, Barcelona, L'Avenç, 1996, pàg. 25-26; Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Fiscalidad y finanzas municipales en las ciudades y villas reales de Cataluña», dins *V Congreso de Estudios Medievales. Finanzas y fiscalidad municipal*, Valladolid, Fundación Sánchez Albornoz, 1997, pàg. 207-238; Pere ORTÍ GOST, Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ i Max TURULL RUBINAT, «La génesis de la fiscalidad municipal en Cataluña», dins Antoni FURIÓ (coord.), «La génesis de la fiscalitat municipal (segles XII-XIV)», *Revista d'Història Medieval* (València), 7 (1996), pàg. 115-134; Max TURULL RUBINAT, «Fiscalitat a l'època medieval», dins *III Congrés Internacional d'història local de Catalunya. Funcionament de les finances locals al llarg de la història*, Barcelona, 1996, pàg. 23-55; Manuel SÁNCHEZ i Antoni FURIÓ (comp.), *Col·loqui "Corona, Municipis i Fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana"*, Lleida, 1997, 705 pàg.; Manuel SÁNCHEZ (ed.), *Fiscalidad real y finanzas urbanas en la Cataluña medieval*, Barcelona, 1999, 399 pàg.; Antoni FURIÓ, «Deuda pública e intereses privados. Finanzas y fiscalidad municipales en la Corona de Aragón», *Edad Media. Revista de Historia* (Valladolid), 2 (1999), pàg. 35-79; Pere ORTÍ, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*, Barcelona, 2000, 736 pàg.; Jordi MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic en dues viles del Camp de Tarragona, Reus i Valls, segles XIV-XV*, Barcelona, 2001, 1.007 pàg.; Pere ORTÍ, «La primera articulació del estat feudal en Catalunya a través de un impuesto: el bovaje (ss. XII-XIII)», *Hispania*, 209 (2001), pàg. 967-998; P. VERDÉS, «Per ço que la vila no vage a perjudicó». *La gestió del deute públic en un municipi català (Cervera, 1387-1516)*, Barcelona, 2004, 559 pàg.

proclius a concedir-li noves ajudes; també podia considerar-se humiliant que el monarca estigués obligat a un súbdit seu, que teòricament el podia empenyorar en cas d'impagament de la pensió; i finalment, a la manca de confiança del públic en què si el rei descurava el pagament de les pensions, hi hagués manera de fer-lo pagar. Sense que hi hagi gaire arguments per a cap d'aquestes possibilitats, en favor de la darrera hi ha una carta desesperada de Pere el Cerimoniós al Consell de Cent l'any 1385 (és a dir, en un moment en què les relacions entre el rei i el municipi barceloní eren més aviat tibants), demanant-li que creés una taula de canvi, sobre la qual el monarca pogués assegurar el pagament de les pensions, ja que considerava que amb el suport del crèdit de la ciutat li seria fàcil obtenir diners a censal. La ciutat va respondre amb una evasiva: es devien prou veure a venir que haurien d'acabar pagant les pensions.¹⁸ Repeteixo, però, que és un tema a investigar i discutir.

Les formes d'endeutament de la monarquia

Cap a mitjan la dècada de 1280, la monarquia començà a obtenir préstecs bancaris: al final del seu regnat, Alfons el Franc devia a Berenguer de Finestres 12.700 lliures, que segons Bensch venien a equivaler a la meitat dels ingressos fiscals de la Corona. No consta que fos mercader,¹⁹ i no crec que es pugui adduir en aquest sentit la concòrdia amb el rei, el qual fixava en 7.500 lliures el privilegi d'exportació de 25.000 salmes de blat de Sicília: era més aviat una fórmula per rebaixar el deute de la monarquia. La insolvència d'aquesta era molt possiblement responsable que Berenguer i el seu nebot i associat Berengueró no paguessin i, al final de 1299, feien anar malament Bartomeu Sendra i Pere de Sant Pere, banquers amb els quals estaven endeutats.²⁰ Mort Alfons el Franc (1291), Jaume II primer va suspendre les reclamacions contra aquests banquers a les Corts de 1300 i, a les de 1309, els va exonerar de tota responsabilitat civil i criminal. El que no va poder fer va ser restituir-los els diners; ben al contrari, el 1307, el deute reconegut per la Corona amb Finestres era de 15.350 lliures. No era l'únic deute conegut de Jaume II: el 1297, estava també endeutat amb Tomàs de Vic per 3.985 lliures, que li costaren 191 lliures i 12 sous d'interessos²¹ (un 4,8%, encara que no sabem la durada del préstec), i més tard va demanar un nou préstec a un comerciant florentí establert a Avinyó per un total de 5.903 lliures i 8 sous.²²

Igual que els seus antecessors, Pere el Cerimoniós (1336-1387) no va disposar mai de cabals suficients per fer front a les seves despeses, sobretot de

18. ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó), Cancelleria, reg. 1.289, f. 186v. (24-V-1385). Es podria considerar aquesta carta del rei com la primera idea documentada del que seria la taula de canvi de Barcelona.

19. El seu nom no apareix als índexs onomàstics dels llibres de DEL TREPPO, *Els mercaders catalans...*, CARRERE, *Barcelona, centre econòmic...*, MADURELL i GARCÍA SANZ, *Comandas comerciales...* ni Maria Dolores LÓPEZ PÉREZ, *La Corona de Aragón y el Magreb en el siglo XIV (1331-1410)*, Barcelona, CSIC, 1995 (*Anuario de Estudios Medievales/Anejos*, 31).

20. BENSCH, «La primera crisis bancaria...», pàg. 324.

21. BENSCH, «La primera crisis bancaria...», pàg. 321-322.

22. BENSCH, «La primera crisis bancaria...», pàg. 326.

tipus militar. Ni les seves rendes patrimonials ni el producte dels impostos ordinaris ni els donatius de les Corts no li proporcionaven diners suficients ni amb la rapidesa amb què sovint els necessitava, de manera que va haver d'acudir a l'emprestit bancari a un nivell molt superior al dels reis que el precediren.

La forma més general de l'endeutament de Pere el Cerimoniós, tal com resulta dels llibres de la taula de Pere des Caus i Andreu d'Olivella,²³ era un crèdit obert a la taula a nom de la tresoreria reial, de manera que els banquers duïen a terme els pagaments ordenats pels oficials reials. Els banquers posaven a disposició del monarca diners propis o bé obtinguts mitjançant la venda de censals a nom seu; hi havia també, en determinades condicions que veurem més endavant, diners prestats directament al rei a través de la banca. Les condicions del crèdit es feien constar en una carta debitòria, on s'especificaven la quantitat posada a disposició del monarca i la durada del crèdit (generalment, el temps era de quatre mesos); l'interès de l'operació es descomptava d'entrada del capital prestat.²⁴ Al meu entendre, aquesta forma de cobrament dels interessos és el que s'anomena *mogubell*, però el significat d'aquesta expressió resta encara obscur.²⁵ Per tant, l'interès es cobrava per avançat d'unes quantitats que només a poc a poc anirien essent desemborsades pels banquers, a mesura que els reis o els seus oficials fessin *dites*, o sigui, ordres de pagament, que sovint es realitzaven mitjançant transferències als comptes bancaris dels creditors, les quals no exigien cap desemborsament de diner.

Com a garantia del seu deute, el rei cedia als banquers determinats ingressos futurs, que sovint els mateixos banquers s'encarregaven de recaptar i, per tant, podien minorar-ne l'import amb les despeses de recaptació. Entre d'altres, el rei va assignar a la taula de Des Caus i D'Olivella els ingressos de la dècima eclesiàstica,²⁶

23. Els llibres de la taula van ser estudiats molt per sobre per Abbot P. USHER, «Deposit Banking in Catalonia, 1300-1700», *Journal of Economic and Business History*, 4 (1931), article traduït al català (amb el títol i una curta introducció en castellà) a *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, segon trimestre del curs 1969-1970, pàg. 157-181, i resumit en Abbot P. USHER, «Banking in Catalonia, 1240-1723», dins *The Early History of Deposit Banking in Mediterranean Europe*, vol. I, part II, Harvard University Press, 1943. Després Sayous va resumir el primer article d'Usher en el seu estudi sobre els mètodes comercials a la Barcelona medieval: André-E. SAYOUS, «Les méthodes commerciales de Barcelone au XIVe siècle, surtout d'après des protocoles inédits de ses archives notariales», *Estudis Universitaris Catalans*, XVIII (1933), traduït al català a SAYOUS, *Els mètodes comercials...* Hi afegeix alguns aspectes: RIU, «La banca i la societat...». La comptabilitat de la taula va ser estudiada més a fons per Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, «Las actividades y operaciones de la Banca barcelonesa trecentista de Pere Descaus y Andreu d'Olivella», *Revista española de financiación y contabilidad*, XXVII-55 (1988), pàg. 115-182. Jo mateix he dedicat dos estudis a la taula: Gaspar FELIU, «El maestro racional de la Corona de Aragón y la revisión de cuentas de la Taula de Canvi de Pere des Caus y Andreu d'Olivella», dins *IX Congreso Aeca. Salamanca, 25, 26 y 27 de Septiembre de 1997*, Salamanca, 1997, vol. I, pàg. 936-955, i Gaspar FELIU, «La disputa de los libros contables en la quiebra de la 'Taula de Canvi' de Pere des Caus y Andreu d'Olivella (1381)», *Revista española de financiación y contabilidad*, 120 (2004), pàg. 95-124. El present treball és, en aquesta part, deutor dels dos anteriors.
24. Que l'interès es cobrava resquantant-lo del capital sembla clar en algunes partides de renovació en les quals s'acreditava una quantitat al tresorer per a, acte seguit, en una nova partida, carregar-li la mateixa quantitat més un 10% que sovint era retirat a l'acte i en metàl·lic pel prestamista (ACA, Reial Patrimoni, *Mestre racional*, vol. 2.379, que és el darrer manual de la taula de Pere des Caus i Andreu d'Olivella).
25. Segons Riu, per exemple, *mogubell* és tot préstec usurari (RIU, «La banca i la societat...», pàg. 198).
26. Impost sobre les rendes eclesiàstiques amb destinació a la Santa Seu, concedit primer pel Papa al rei en algun moment de necessitat amb l'excusa de la defensa de la cristiandat. A mitjan segle XIV era concedit cada any, segurament amb el xantatge del manteniment de l'obediència de la Corona al papat d'Avinyó, tot i que la Corona s'havia declarat 'indiferent' en el conflicte.

el donatiu de Mallorca,²⁷ el bovatge,²⁸ drets sobre les comunitats jueves o el producte del fogatge de 1378 a Girona, raó per la qual el fogatjament va ser dut a terme pels representants de la taula de Des Caus i D'Olivella i se n'ha conservat una còpia entre els papers d'aquesta,²⁹ recompte realitzat com a pas previ per a la recaptació de l'impost.

Al termini del temps assignat a cada operació, es feia una rendició de comptes i, sovint, una nova operació de crèdit. La taula mantenia, alhora, operacions d'aquest tipus amb el rei i amb el primogènit i lloctinent general a Catalunya, el futur Joan I, que a l'escassetesa de les seves rendes afegia l'afecció pel luxe i la manca de control de la despesa. Com que el rei va acabar fent-se càrrec dels deutes de la cort del primogènit, i per simplificar l'exposició, em referiré als deutes del rei sobreentenenent que inclouen també els del seu fill.

El més important per entendre el ràpid endeutament de la Corona és el mecanisme previst si el rei no liquidava el préstec en el termini estipulat: en aquest cas, la carta debitòria permetia als canvistes demanar préstecs a tercers en les mateixes condicions del crèdit concedit a les persones reials i carregar els interessos pagats per aquests crèdits al compte de la tresoreria,³⁰ i fins i tot prorrogar aquests crèdits (generalment també a quatre mesos), afegint al capital els interessos no pagats, a *remogubell*, o sigui, amb cobrament anticipat dels interessos.

L'interès normalment aplicat a aquestes operacions era de 6 diners per lliura i mes, o sigui, el 30% anual; en realitat, era bastant més. Veiem-ho: sis diners per lliura i mes són, en quatre mesos, dos sous; per tant, el capital posat realment a disposició del monarca eren 18 sous per lliura, pels quals pagava 2 sous: 1/9 o un 11,11% cada quatre mesos, o sigui, un 33,33% (1/3) l'any. El pitjor no era això, sinó el que succeïa quan el rei no tornava el capital:³¹ per cada lliura no restituïda, es tornava a cobrar l'interès per avançat, de manera que a final d'any el rei, pels 18 sous rebuts en devia 20 i n'havia pagat 6 d'interessos; per tant, l'interès real eren 8 sous (6 de pagats d'interessos i 2 que s'havien de tornar per damunt del capital degut), un 44,44%.³²

D'altra banda, els banquers carregaven també al compte del rei els corretges i les comissions que a partir de cert moment havien hagut de pagar per tro-

27. Pau CATEURA BENNASSER, *Sociedad y Sistema Fiscal del Reino de Mallorca (1360-1400)*, Palma de Mallorca, El Tall, 2003, cap. 6.

28. Impost que gravava teòricament la riquesa agrícola estimada a través de la possessió d'animals de treball però que, a la pràctica, unia pagaments per diversos conceptes i que, al segle XIV, gairebé només pagaven els vassalls de senyories eclesiàstiques (Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *El naixement de la fiscalitat d'estat a Catalunya...*, pàg. 79-80; ORTÍ, «La primera articulació...»; Carles PUIGFERRAT I OLIVA, «La venda de l'impost del bovatge de 1379-1384», *Anuario de Estudios Medievales*, 30/1 (2000), pàg. 51-90).

29. ACA, Reial Patrimoni, *Mestre Racional*, vol. 2.384. No he pogut compulsar les dades d'aquest volum amb les altres còpies del fogatge ni amb la magnífica i recent edició d'Esther REDONDO GARCÍA, *El fogatjament general de Catalunya de 1378*, Barcelona, CSIC, 2002 (*Anuario de Estudios Medievales/Anejos*, 48).

30. En una carta no datada, però que molt segurament és de l'any 1380, el rei reconeixia que devia a la taula de Pere Pasqual i Arnau Esquerit 34.500 florins (18.975 lliures) i els facultava per sol·licitar crèdits per aquesta quantitat «a dampnatge de dit senyor e de sa cort» (ACA, Cancelleria, reg. 1.365, f. 2).

31. L'exemple és un cas màxim. Per malament que anessin les coses, l'haver del rei sempre ingressava algunes quantitats; per tant, la nova operació no es feia sobre el total del capital i els interessos.

32. Aquest interès era molt més onerós, com he dit, pel fet que els banquers no desemborsaven els capitals, sinó que només el posaven a disposició del tresorer, que n'anava disposant segons les necessitats de la cort.

bar qui volgués dipositar diners a la banca amb destinació al crèdit del rei, però eren tan pocs que sovint calia fins i tot remunerar-los per damunt dels 2 diners per lliura i mes.

Els banquers disposaven a més de les quantitats que anaven ingressant procedents de pagaments realitzats per la tresoreria reial o bé recaptats directament pels canvistes, de manera que el lucre que treien dels capitals bestrets de veritat al rei era fabulós.

Els creditors de la monarquia

La diferència entre els ingressos de la Corona i les seves despeses no podia ser satisfeta només amb el concurs dels banquers: el rei acudia també a emprèstits més o menys forçosos amb personatges de la cort, sovint contra l'assignació d'alguns ingressos futurs, i a la venda de drets, com el bovatge eclesiàstic (l'únic del qual el rei encara disposava) o de patrimoni:³³ tots aquests expedients no feien sinó rebaixar les ja escasses rendes de la Corona.

Al final de la dècada de 1350, els principals banquers catalans eren possiblement Jaume des Vilar, a Barcelona; Pere Pasqual, a Tarragona, i Ramon Medir, a Girona: a ells encomanà Pere el Cerimoniós el pagament de les tropes per a la guerra amb Castella.³⁴ El 1359, Jaume des Vilar féu fallida i fou substituït com a dipositari dels diners del municipi barceloní per Eimeric Dusai i Jaume de Gualbes.³⁵ L'any següent, feren també fallida Ramon Lledó, Pere sa Costa i Francesc Castelló, que fou ajusticiat.³⁶

L'increment de la despesa pública, sobretot militar, provocava que sovint les necessitats sobrepassessin les possibilitats dels grans banquers: el 1364, Berenguer Bertran no pogué reunir les 27.500 lliures que s'havien promès al rei com a avançament del fogatge concedit per les Corts i cap banquer ni grup de banquers no el va poder substituir: l'any següent, un grup de canvistes tortosins (Berenguer Bellmunt, Mateu de Camí, Bernat Figuera i Antoni Riera) va reunir 10.000 lliures, empréstades a la Diputació del General per a pagar les tropes que defensaven la frontera entre València i Castella, en condicions segurament molt oneroses.³⁷

D'altra banda, la repetició de les demandes va crear una espècie de xarxa de banquers capaços de fer-se càrrec del pagament de sumes importants i en poc temps, ja fos de cabals propis, ja de fons recollits entre estalviadors. Riu en fa la nòmina cap a 1365: hi trobem banquers de Perpinyà, Puigcerdà, Girona, Manresa, Tarragona i Barcelona, en aquest cas, Berenguer i Antoni Bertran (pare

33. Maria Teresa FERRER MALLOL, «El patrimoni reial i la recuperació dels senyorius jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales*, VII (1970-1971), pàg. 351-491.

34. RIU, «La banca i la societat...», pàg. 207.

35. RIU, «La banca i la societat...», pàg. 207.

36. Sembla que la bàrbara ordre d'ajusticiar els abatuts només s'ha d'entendre per a aquells que intentessin amagar fraudulentament els seus béns. A pesar de les nombroses fallides, algunes en el mateix moment que la de Castelló, aquest va ser l'únic canvista ajusticiat.

37. RIU, «La banca i la societat...», pàg. 208.

i fill), Eimeric Dusai i Jaume de Gualbes.³⁸ Pere des Caus i Andreu d'Olivella s'uniren al grup i el superaren als primers anys setanta.

Encara que podien prestar fons propis, sovint aquests banquers actuaven com a intermediaris: oferien censals (al 7,14%) i violaris (al 14,28%) per reunir el diner que ells prestaven, com hem vist, a un interès molt superior. Amb el perill, però, dels retards o la insolvència de les institucions a l'hora de recuperrar capitals i interessos.

La fallida de la taula de Des Caus i D'Olivella

No sabem quan va ser creada la banca de Pere des Caus i Andreu d'Olivella, ni gran cosa de l'activitat anterior dels personatges. Pere des Caus (a no ser que es tractés d'un homònim seu) tenia el 1342-1343 una taula de canvi amb Francesc Castanyó, que sembla ser-ne el soci principal;³⁹ va tenir també una taula amb Bernat Bertran.⁴⁰ Era prestamista del rei com a mínim des de 1373⁴¹ i, aquest mateix any o al començament del següent, devia establir la taula amb el seu gendre Andreu d'Olivella, ja que coneixem un préstec de la taula concedit al rei l'any 1374.⁴² D'aquest any fins a 1380, la taula va ser la base principal de les finances de la monarquia.

Les dificultats per mantenir el sistema d'endeutament de la monarquia en condicions tan oneroses era evident al final de 1380 per la confluència de tres grups d'esdeveniments: la crisi financera general a Europa, observada en el cas català per Ramon Gubern;⁴³ la impossibilitat del regne de Mallorca de fer front a les seves obligacions fiscals i al pagament dels censals carregats sobre la Ciutat⁴⁴ (la taula de Des Caus i D'Olivella només va poder cobrar una part petita del donatiu de Mallorca), que tenia assignat com a garantia del deute del rei; i, al mateix temps, a causa de l'impagament de les pensions dels censals, els prestamistes indirectes de la monarquia van començar a no renovar els crèdits que havien fet a la taula amb destinació a les finances de la Corona.

El deute reial només es podia rebaixar venent patrimoni, però tot i que Pere el Cerimoniós va arribar a prometre que, si calia, estava disposat a vendre'l tot per satisfer els seus deutes amb la taula de Des Caus i D'Olivella,⁴⁵

38. RIU, «La banca i la societat...», pàg. 208-209. La taula de Dusai i Gualbes va fer fallida el 1380 com a conseqüència de l'impagament d'un préstec de 4.000 florins fet al rei el 1375 i que aquest no havia tornat (ACA, Cancelleria, reg. 1.365, f. 59).

39. ROUSTIT, «La consolidación de la dette...», pàg. 37-38. RIU, «La banca i la societat...», pàg. 206.

40. ACA, Cancelleria, reg. 1.105, f. 34v.

41. ACA, Cancelleria, *Cartes Reials*, caixa 54, núm. 6.609.

42. ACA, Reial Patrimoni, *Mestre Racional*, vol. 808, f. 97.

43. R. GUBERN, «La crisis financiera de 1381 en la Corona de Aragón», dins *X Congreso di Scienze Storiche. Riassunti delle Comunicazioni*, VII, Roma, 1955, pàg. 236-237.

44. Sobre la situació a Mallorca, es pot veure Álvaro SANTAMARÍA, «Mallorca en el siglo XIV», *Anuario de Estudios Medievales*, 6 (1970-1971), pàg. 198-204; i el treball de Jordi Morelló en aquest mateix volum.

45. El 15 de febrer de 1381 el rei escrivia a Pere des Caus: «E certifican-vos que nós havem vostre fet tant a cor que sí habiem vendre tot nostre patrimoni nós vos traurem d'açò en què sots per nós» (ACA, Cancelleria, reg. 1.270, f. 69).

les vendes d'algunes de les principals poblacions catalanes que encara formaven part del patrimoni reial (Berga, Igualada, els Prats de Rei, Montblanc, Tàrraga), tractades i en algun cas pactades amb els comtes de Cardona i d'Urgell, no es van realitzar. S'hi oposaven personatges influents de la cort, tant per raons de prestigi polític com pel temor a un poder excessiu dels comtes: les localitats afectades, que no volien de cap manera passar sota un domini senyorial; la ciutat de Barcelona, que temia amb raó que li toqués suportar una part més gran de la càrrega impositiva; i possiblement el mateix rei, que va entrar en les converses només per guanyar temps i potser confiant que l'anunci li faria recuperar el crèdit o li permetria obtenir un major donatiu de les futures Corts.

Decebuta en els ingressos promesos, la taula de canvi de Pere des Caus i Andreu d'Olivella, que era en aquell moment el principal prestamista de la monarquia, va suspendre de fet els pagaments al començament de 1381 (el 13 de març consta que la taula ja feia dies que no pagava regularment),⁴⁶ a causa de la impossibilitat de continuar suportant el deute del rei. La taula estava pràcticament en fallida: ni pagava ni podia pagar, però no hi va haver mai una declaració de bancarrota. Legalment, la taula va quedar coberta amb la concessió d'una moratòria decretada pel rei amb l'excusa de revisar els comptes entre la tresoreria reial i la banca.

Els fets que van portar a la fallida són complexos, però els podem dividir en dos grans grups: la insuficiència de les rendes reials assignades als canvistes per fer front a les obligacions financeres de la Corona i la decisió d'aquesta de parar com fos el seu endeutament. En aquest darrer aspecte, hi juguen diversos factors, però els principals semblen ser des de la pressió de la cort perquè no disminuís més el patrimoni reial fins a la rancúnia del rei contra Pere des Caus, a qui acusava d'haver-li negat un darrer crèdit de 50.000 florins (27.500 lliures) que li havia promès, a pesar de la protesta del banquer que no ho havia pogut fer perquè el rei havia incomplert abans el pagament de quantitats degudes.⁴⁷ L'enuig del rei queda patent en una carta de 15 d'octubre de 1380:

vos dehim e manam espressament [...] que la dita dels L. m. florins fàçats de continent al nostre tresorer [...] Per altra manera certificam vos que nós farem en lo dit fet tals e tant fortes provisions que nós vos darem a conèixer que nós nos sentim d'aquest fet. E darem exempli axí a vós com als altres que no's trasquen escarni de nós axí com vós havets fet.⁴⁸

El primogènit va escriure repetidament al rei demanant que signés alguna de les operacions de venda pactades o, en cas contrari, la banca faria fallida, atès que

46. La notícia prové d'una protesta del mateix rei contra la Diputació del General, a la qual acusa que, en aquesta data, va fer un pagament per transferència a la taula de Des Caus i D'Olivella com a forma d'eludir el pagament d'un deute (ACA, Cancelleria, reg. 1.269, f. 139). La carta és de 20 de juny de 1381, però es refereix a fets anteriors.

47. Segurament ni el banquer va poder reunir la quantitat demandada ni ho volia fer sense garanties suficients, que el monarca no podia aportar (ACA, Cancelleria, reg. 1.660, f. 10v, 8-X-1380; vol. 1.663, f. 11v, 24-X-1380, i reg. 1.336, f. 100v, 15-X-1380).

48. ACA, Cancelleria, reg. 1.366, f. 99v.

els creditors només es retenien per l'esperança que el rei fes les vendes necessàries per a aportar liquidesa a la taula.⁴⁹ Mentrestant el rei indicava que convenia fer petits pagaments a la taula, com a mostra de la decisió de fer front als seus deutes; així, per exemple, va manar que s'hi ingressessin els 6.000 florins (3.600 lliures) obtinguts de la venda de Sarraí.⁵⁰ Però l'aparença de normalitat que volia donar el rei es va acabar de cop quan va saber que ni els canvistes ni els seus creditors no acceptaven els comptes 'arreglats' pel mestre racional. En una carta, per una vegada sincera, el rei mostrava la decisió de deixar ensorrar la taula, ja que si els havia de pagar quedaria en mala situació i potser tampoc no aconseguiria evitar la fallida dels canvistes. D'altra banda, tot el que Des Caus i D'Olivella podien fer era reclamar davant les Corts i això donava peu al rei per sol·licitar un donatiu que li permetés tirar endavant.⁵¹

La confirmació oficiosa de la fallida es va fer al juliol, quan els creditors van obtenir permís del primogènit per reunir-se, a la sala del Consell de Cent, per formar un sindicat amb la finalitat d'organitzar la liquidació del patrimoni dels canvistes.⁵²

El 10 de maig de 1383 el rei va ordenar el segrest de les persones i els béns de Pere des Caus i Andreu d'Olivella, però fins al 7 d'octubre el veguer no va fer pregonar l'abolició del salconduit que fins aleshores protegia els canvistes, que mentrestant s'havien refugiat, com era costum, al convent dels franciscans. L'endemà d'aquest pregó, els taulers van nomenar procuradors per a reclamar els crèdits de la taula, vendre els seus béns i arribar a enteses amb els creditors, però també per a personar-se en nom seu a les Corts generals, que s'havien de celebrar a Montsó, on volien presentar el seu cas com a greuge contra el rei.⁵³ El 14 d'octubre, els creditors es van constituir en sindicat per liquidar la taula,⁵⁴ però l'oposició del mestre racional i del mateix rei va fer que l'assumpte seguís sense resoldre's a la mort del monarca (1387) i també a la mort de Joan I (1397), bé que aquest va intentar esmenar alguna de les actuacions del seu pare envers Pere des Caus i Andreu d'Olivella. La darretera anotació en el manual notarial que recull les actuacions del sindicat de creditors és del 5 de desembre de 1388 i conté una sèrie de pagaments entre els procuradors del sindicat; la impressió és que els membres d'aquest no van poder cobrar res.⁵⁵

49. Es conserven diverses cartes en termes semblants entre el 21 de març i el 8 d'abril (ACA, Cancelleria, reg. 1.663, f. 34v, 39, 54v i 62).

50. ACA, Cancelleria, reg. 1.272, f. 39.

51. ACA, Cancelleria, reg. 1.272, f. 84v, 18-VI-1381.

52. ACA, Cancelleria, reg. 1.663, f. 18, 4-VII-1381.

53. El mateix Pere des Caus va estar present a les Corts de Montsó com a procurador de l'abat de Sant Pere de Roda, però les seves queixes no van tenir èxit (Josep M. SANS I TRAVÉ (coord.), *Cort General de Montsó, 1382-1384*, Barcelona, 1992).

54. Les actuacions del sindicat van ser reunides en un protocol especial: *AHPB* (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona), notari *Francisc Laderosa*, vol. 35. En aquest volum, hi ha tres llistes de persones sindicades, en gran part concurrents; el total de comptes a la taula coneguts és de 420; 29 dels quals van renunciar al sindicat en algun moment. No coneixem, però, les quanties de cada deute ni tampoc quants dels creditors ho eren per crèdits directes o indirectes al rei.

55. Per l'actuació desvergonyida del rei i del mestre racional en la liquidació de la taula, manant pagar als personatges de la cort, els qui s'havien avingut a reduir el seu crèdit o a cobrar en petites vendes de patrimoni i negant tot dret al sindicat de creditors, vegeu FELIU, «El maestro racional...».

El 'tancament de caixa' del rei va provocar també la fallida d'altres coneguts banquers, com ara la taula de Pere Pasqual i Arnau Esquerit, originaris de Tortosa, però establerts a Barcelona; la banca de Ramon Medir, a Girona, i la de Bartomeu Garí, a Perpinyà.⁵⁶

Només amb la taula de Des Caus i D'Olivella, el deute reconegut pel rei per tot l'abril de 1381 pujava a 264.000 lliures,⁵⁷ a les quals s'han d'afegir més de 50.000 de deute del primogènit. A continuació, el mestre racional va començar una inspecció depuradora «gitat d'aquells [comptes] ço qui per superflu hi era e en gran dan del senyor rey contra tota justícia». Els instruments per a rebaixar, amb el suport de l'autoritat reial, el deute del rei van ser principalment: la negativa d'aquest a reconèixer interessos posteriors al març de 1381, la negativa a reconèixer els deutes traspasats (els crèdits contra la monarquia podien ser transferits a tercers sense que això afectés en res el deute, però el mestre racional va trobar en aquest interessant inici d'un mercat del deute una excusa contra tota raó per a rebaixar el deute del rei) i el cobrament d'interessos als banquers per les quantitats cobrades de part del rei per qualsevol concepte, amb la mateixa taxa (6 diners per lliura i mes) que els banquers cobraven al monarca. L'operació es podria considerar justa, bé que va contra tota la pràctica bancària de qualsevol temps, però en tot cas era contrària als acords establerts entre el rei i els canvistes.⁵⁸ Amb aquests subterfugis, el mestre racional va rebaixar unilateralment en 170.000 lliures els deutes del rei amb la taula.⁵⁹ Fins i tot acceptant la rebaixa, quedava però encara un deute de 176.805 lliures, 13 sous i 4 diners (123.352 lliures, 6 sous i 8 diners del rei i 53.453 lliures, 6 sous i 8 diners del primogènit), que hauria hagut de formar part de l'actiu de la taula a l'hora de la seva liquidació i que, d'acord amb la legislació vigent, havia de ser repartit "per sou i per lliura", o sigui, proporcionalment al crèdit de cadascú contra la taula.

Però el rei no estava disposat a actuar dins de la legalitat ni a pagar un sou més pels seus deutes. Va considerar que tots aquells que havien protestat contra el cessament unilateral dels interessos i s'havien unit en sindicat per impugnar-lo eren pràcticament rebels contra l'autoritat reial i indignes de qualsevol consideració per part del rei,⁶⁰ de manera que els diners que es poguessin obtenir s'haurien de dedicar a pagar els personatges de la cort o aquells amb qui el rei es sentís més obligat. En primer lloc, els qui, a prec del rei, havien concedit préstecs quan ja la taula no pagava amb regularitat, préstecs que no s'havien fet

56. Gairebé tots els autors parlen de Bartomeu Garcia, però apareix sempre com a Garí en la documentació. El que passa és que, en el primer treball sobre aquestes fallides, publicat a Roma, surt la forma "Garía", que Vicens Vives va llegir com a "García" i així ha anat passant d'un autor a un altre (GUBERN, «La crisis financiera...», pàg. 237; J. VICENS I VIVES, *Els Trastàmars (segle xv)*, Barcelona, Teide, 1956, pàg. 18).

57. *AHPB*, Lladernosa, 35, f. 22v, 9-VIII-1381.

58. El mestre racional, un cop detectat un ingrés procedent de drets del rei en el compte dels banquers, traspasava la partida al compte del tresorer i calculava els interessos suposadament deguts per la taula. Per exemple: «Cert és que els cambiadors reberen a XXVI de noembre de l'any M CCC L XXIX - D CCC L II ll. X sol. de les quals munta lo mogubell de I any finit a XXV de noembre l'any M CCC L XXX a raó de VI s. VII d. malla per lliura, ca a aytant ve mogubellat i remogubellat de IIII en IIII mesos segons compte privat e reconegut per lo racional [...] CC L XXX II ll. VII s. X» (*ACA*, Reial Patrimoni, *Mestre Racional*, vol. 2.381).

59. *ACA*, Reial Patrimoni, *Mestre Racional*, vol. 2.381, plec final.

60. *ACA*, Cancelleria, reg. 1.727, f. 84v, per exemple.

com de costum a través de la taula, sinó directament al compte del tresorer del rei. Després, els personatges de les corts del rei i el primogènit, en especial els familiars de la reina Sibilla de Fortià, sobretot el germà, Bernat de Fortià, i el cunyat, Berenguer Barutell.⁶¹ Finalment, el rei es mostrava disposat a 'pagar' tots aquells qui cedissin al tresorer els seus crèdits contra el rei a canvi de la venda de rendes i jurisdiccions. De fet, els creditors acceptaven cedir quantitats molt superiors al valor dels béns rebuts, atès que era l'únic mitjà per a recuperar alguna cosa dels seus dipòsits a la taula. Per això, quan anys més tard la Corona va intentar recuperar algunes de les jurisdiccions venudes, van sorgir qüestions perquè el rei no estava disposat a fer la recompra a les quantitats en què havien estat valorats els béns a l'hora de la venda.

Amb totes aquestes mostres d'enginyeria financera, com en dirien avui del que no deixava de ser, aleshores com ara, barra i abús de poder, el 10 de juny de 1384, el tresorer podia comunicar que el deute del rei s'havia reduït a 22.352 lliures i 10 diners,⁶² que naturalment tampoc no van ser pagades.

La fallida de la taula de Pere des Caus i Andreu d'Olivella s'ha considerat sempre amb raó, des de les pàgines de Ramon Gubern i la seva difusió per Vicens Vives, com la crisi més important del sistema financer català. Vicens Vives va més enllà i hi col·loca l'inici de la decadència de l'economia medieval catalana. Tanmateix, tot i la seva importància, fins i tot sumant-hi la poc posterior fallida de la banca Dusai i Gualbes, no va significar la fi de la banca catalana: Riu llista vuit banquers actius a Barcelona els anys següents.⁶³ Però, evidentment, va ser un sotrac molt fort, bé que va afectar més l'alta finança i els capitals rendistes que no pas el capital comercial. Per tant, considero exagerada l'afirmació de Vicens Vives, que posa en la successió de fallides de 1381 l'inici de la decadència econòmica i sobretot comercial catalana: no hi ha cap dubte que el moment màxim de l'economia i del comerç catalans s'ha de situar en el segle xv, però possiblement sí que el 1381 va poder significar una frenada en les taxes de creixement de l'economia catalana.

61. La submissió del rei a la voluntat de la reina Sibilla va arribar al punt que el rei va manar el 1386 que la suspensió d'interessos decretada el març de 1381 no valgués per a Bernat de Fortià (*ACA*, Cancelleria, reg. 1.110, f. 27).

62. *ACA*, Reial Patrimoni, *Mestre Racional*, vol. 2.385.

63. Riu, «La banca i la societat...», pàg. 210.